

СУТНІСТЬ КУЛЬТУРОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

В умовах сучасних цивілізаційних процесів, творення інноваційного суспільства пріоритетного значення набуває розвиток освіти і культури. Це зумовлено передусім тим, що в епоху глобальних зрушень, трансформації "освіти на все життя" в "освіту впродовж цілого життя" назріла потреба в людині з новим типом мислення, здатної не просто вживати, а успішно реалізовувати свій творчий потенціал. Вивчення сучасної філософської й психолого-педагогічної літератури дає підстави констатувати посилення зв'язків освіти та культури, постійне зростання уваги до культурологічних проблем освіти й виховання. Така взаємодія визначається у науковому світі як норма, яка виводиться із самого визначення культури (І.А. Зязюн, М.С. Каган, Н.Б. Крилова, Є.В. Оганесян, Г.П. Сусллова, Е. Сепір, Г. Зиммель та ін.).

Значний внесок у дослідження окремих аспектів освіти, орієнтованих на культуру, зробили такі філософи та психологи, як М.М. Бахтін (ідея діалогу культур), В.С. Біблер (культура як діалог), Л.С. Виготський (культурно-історичний підхід до розвитку особистості), Г.С. Батищев, М.К. Мамардашвілі (уявлення про культурне поле особистості). Це зумовлює чітку тенденцію до пошуку нових підходів до навчання та виховання молодого покоління. Саме таким є культурологічний підхід, який забезпечує панорамний багатовимірний погляд і полісистемне пояснення сутності культурних проблем, цінностей та компонентів сучасної освіти.

Основи культурологічного підходу до освіти в новітній час розробляли Н.І. Алексєєв, Ш.А. Амонашвілі, А.Г. Асмолов, Є.В. Бондаревська, А.П. Валицька, О.С. Газман, В.П. Зинченко, І.О. Зязюн, С.В. Кульневич, В.В. Серіков, В.А. Сластьонін, Є.Н. Шиянов, І.С. Якиманська та ін. Ці науковці створили теоретичні передумови для постановки й розробки проблеми культурологічного підходу в освіті.

В.А. Сластьонін відзначає важливість культурологічного підходу у формуванні всього змісту освіти, тому що для нього гуманітарна культура "є упорядкованою сукупністю загальнолюдських ідей, ціннісних орієнтацій і якостей особистості, універсальних способів пізнання та гуманістичних технологій професійної діяльності" [10, 64].

З позицій культурологічного підходу головною метою закладу освіти є створення сприятливих умов для досягнення тими, хто навчається, самототожності через розвиток сутнісних сил і формування особистості в соціокультурному значенні. Виходячи із суті культурологічного підходу, процес навчання і виховання повинен організовуватися викладачем як органічна частина процесу осмислення реальних об'єктів, своїх дій і себе. Тобто культурологічний підхід конкретно реалізовуватиметься в антропоцентричному цілепокладанні, особистісно значущій мотивації, ціннісному ставленні до себе і в конкретному виді діяльності як досягненні культури і засобу самовдосконалення, а також у стимулюванні прагнення до інтеріоризації здобутих знань, включенню їх у свій структурний особистісний план. Таким чином, саме культурологічний підхід в освіті забезпечує ефективність процесу переведення досягнень культури як суспільного явища в план буття [9, 48]. Розглянемо коротко суть культурологічного підходу в науці в цілому.

Формування культурології як своєрідної галузі наукових досліджень розпочалося наприкінці ХХ ст., коли розмежування, уточнення та поглиблення досліджень світоглядних дисциплін призвело до виокремлення напрямів різноманітних знань. У процесі свого становлення та розвитку культурологія узагальнювала й зводила до спільного знаменника понятійний апарат, єднала культурно-мистецькі дисципліни, надаючи можливість цілісно осягнути культурологічне сприйняття світу й діяльності людства. Таким чином, культурологія – це система знань про закономірності й розвиток культури, засоби усвідомлення її суті. Вона відкриває цикл гуманітарних предметів, що викладаються у ВНЗ. Основні функції культурології полягають у тому, що, не підміняючи викладання філософії, історії, політології й релігієзнавства, вона знайомить читачів із методикою аналізу й вивчення духовних здобутків народів світу, певний внесок до яких зробив український народ. Отже, культурологія – це комплексне гуманітарне дослідження явищ і законів культури. Культурологія розширює історичний аспект культури філософськими, антропологічними, соціологічними підходами до аналізу, вивчення та узагальнення теоретичних проблем, явищ та феноменів культури [5, 16].

Термін "культурологія" в 1909 р. запропонував німецький філософ і фізик В.Освальд, який виявив різницю між культурологією та соціологією, а також використав цей термін для опису специфічних явищ, яким є культура як феномен суто людської діяльності. У 1939 році американський філософ Леслі Уайт (1900-1995 рр.) увів цей термін у контекст антропологічних досліджень про культуру. Його праця "Наука про культуру" (1949 р.) сприяла виділенню культурології в окремий напрям досліджень, поставила питання про необхідність визначення предмету культурології як науки та започаткувала цілісний підхід до вивчення явищ культури. Однак у західноєвропейській науковій традиції культурологія у розумінні цілісного сприйняття культури не утвердилася. Феномен культури розглядався там із соціально-етнографічних позицій. Тому провідними науками про культуру в Європі та Америці стали соціальна та культурна антропологія, соціологія, структурна антропологія, історична культурологія, семіотика та посткультурна лінгвістика. Як окремий напрям наукового дослідження "культурологія" закріпилася в Україні та деяких країнах СНД, поєднавши в собі культурно-історичний, філологічний, просвітницький та ідеологічний аспекти культури, філософію, міфологію, етнографію, психологію, художню практику.

На думку Т.Б. Гріценка, культурологія – це особлива галузь гуманітарного знання, що синтезує у собі філософські, історичні, антропологічні, етнографічні, соціологічні та інші дослідження культури, тобто специфічний спосіб життєдіяльності людини, головним змістом якої є гуманізація природи й суспільства. Культурологічний підхід до вивчення естетичних явищ характеризується своєю багатоплановістю. Це не тільки комплекс історичних, філософських і

культуроснавчих дисциплін, а й самостійна наукова дисципліна в системі соціально-гуманітарних знань. Таким чином, культурологія – це наука, яка вивчає специфіку розвитку матеріальної та духовної культури цивілізацій, етносів, націй у конкретно-історичному періоді, їх взаємозв'язки та взаємовпливи. Культурологія могла б концептуально впливати на формування культури суспільства, розробляти засоби втілення її в життя, а також розробляти основи державної політики, направленої на задоволення духовно-культурних потреб як усього суспільства, так і конкретної людини [5, 7].

Визнаючи культурологічний підхід як методологічну підставу для розуміння і формування змісту освіти ще в ті часи, коли цей термін ще не використовували, а слово "культурологія" ще не вживалося, культурологічний підхід стає все більш затребуваним саме зараз, коли поставлено завдання модернізації освіти, приведення її у відповідність із сучасністю [4, 15].

Аналітичний огляд досліджень освіти в контексті культури показав, що в цілому культурологічний підхід характеризується як підвищення уваги до філософського і методологічного осмислення педагогічної науки і практики (В.В. Краєвський). Однак відповідний термін поки не здобув у педагогіці однозначного трактування і використовується на позначення різних її методологічних аспектів. Так, В.І. Андреев зараховує культурологічний підхід, який називає культурологічним метапринципом (поряд з аксіологічним, антропологічним, гуманістичним, синергетичним і герменевтичним метапринципами), до розряду філософсько-педагогічних стратегій. Учений вважає, що "ефективне вирішення багатьох актуальних проблем освіти і виховання неможливе без глибокого розуміння того, що таке культура, без розробки культурологічного метапринципу в педагогіці" [1, 40]. Аналогічну думку висловлює А.М. Новіков, стверджуючи, що "сучасні орієнтації вітчизняної освіти на формування "людини культури", у тому числі професійної освіти – на формування "людини професійної культури" зумовлюють необхідність принципово іншого підходу до формування цілей і змісту освіти. А саме: розкривати їх не в поняттях "знання" й "уміння", а в поняттях культури: "моральна культура", "естетична культура", "інформаційна культура" тощо. При такому підході цілі та зміст освіти втрачають технократичний, відчужений стосовно людської сутності характер" [8, 49].

Культурологічний підхід до дослідження педагогічних проблем здійснюється в контексті загальнофілософського розуміння культури, що розглядається на рівні буденної і теоретичної свідомості. У буденній свідомості культура представлена неоднозначно: з одного боку, вона розуміється як щось нормативне, задане як зразок, на який повинні орієнтуватися представники конкретного суспільства або професійної групи; з іншої – отождоюється з освітою, інтелігентністю людини; з третього – пов'язується з характеристикою місця і способу життя людини. Як зазначає І.Д. Бех, відповідно до культурологічного підходу саме культура розглядається як всезагальний чинник і духовно-практична основа розвитку особистості [3]. Йдеться, передусім, про пояснення на рівні індивідуальної свідомості суб'єкта тих смислів, якими має наповнитися для нього навколишній світ. Культурологічний підхід у ракурсі розв'язання проблем сучасної освіти потребує створення адекватного виховного простору, однією із форм якого, на думку вченого, має бути особистісно-розвивальне середовище – особливий науково організований соціум, який відрізняється від звичайного середовища вищими за змістом та інтенсивністю характеристиками спільної діяльності та спілкування, емоційно й інтелектуально насиченою атмосферою співпраці й творення. Актуальність і пріоритетність поставленої проблеми посилюється тим, що особистісна система духовних цінностей сучасної молоді, формування в них стійких естетичних інтересів впливають на розвиток культури суспільства. Низький рівень духовної культури значної частини молоді, зниження моральних критеріїв особистості, падіння морально-етичних норм соціального середовища викликають нагальну потребу в гуманітаризації загальної освіти. Процеси модернізації суспільства певною мірою зумовлюють зміни світогляду людини, її духовних орієнтирів. Характерними стають тенденції до руйнування людської душі, дисбалансу її складників – почуття і розуму, до утвердження жорстокого типу особистості. Сучасна молодь сьогодні опинилась, так би мовити, у двоякій ситуації: з одного боку, це покоління ще виховувалось на "старих" засадах, а з іншого – в доросле життя воно вступає за нових умов, які вимагають відмови від багато чого засвоєного раніше. "Не спрацьовують" колективістські ідеали (все більше – індивідуалістичні); став неprestижним ряд професій, які раніше поважались та вважались суспільно корисними, змінилось ставлення до своєї батьківщині. Відтак стає очевидним розрив між поколіннями сучасного суспільства. Сьогодні ЗМІ контролюють значну частину дозвілля молодіжної аудиторії та виступають важливим інструментом формування соціальних настанов, ціннісних орієнтацій, духовної культури молоді. На думку Т. Артемонової, відповідальність за те, що нинішнє покоління росте такими готовими споживачами, в більшості своєї лежить на засобах масової інформації. Сьогоднішня молодь, як ніколи раніше, росте в атмосфері пресингу реклами та ЗМІ. Як правило, молодь скептично ставиться до того, що їм кажуть. Вони гублять наївність й починають вірити в те, що бачать власними очима, а не в те, що їм розповідають. Вони навчаються розпізнавати фальшиві обіцянки, відокремлювати пусті слова від реальних дій, помічати лицемірство й не путати їх з правдою й з істинними бажанням допомогти [2, 73].

У зв'язку з сучасними реаліями постають нові теоретичні й організаційні проблеми культурологічного характеру. Як суб'єкти освітніх систем, так і суспільство в цілому починають розуміти необхідність більш активного поєднання навчально-виховного процесу з духовно-культурними компонентами. Проблема духовної культури завжди знаходилась у центрі уваги видатних педагогів, мислителів минулого. Конфуцій визначав провідну функцію *Вчителя* – виховання людяності в людині. Особливість розуміння місії Вчителя у філософії Давнього Сходу полягала в зустрічі Вчителя з Учнем як несподіваної та очікуваної зустрічі сердець, яка залишає про себе тривалу пам'ять, сприяла формуванню духовної культури особистості.

Духовна культура – це сукупність продуктів духовної діяльності людини, це система знань і світоглядних ідей, властивих конкретній культурно-історичній єдності або людству в цілому. Духовна культура виникає завдяки тому, що людина не обмежує себе плотсько-зовнішнім досвідом і не відводить йому переважного значення, а визнає основним і керівним духовний досвід, за яким він живе, любить, вірить і оцінює усі речі. Цим внутрішнім духовним досвідом людина визначає сенс і вищу мету зовнішнього, плотського досвіду.

Виходячи з того, що культура – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людських суспільством, то зрозуміло, що духовна культура – це, з одного боку, частина загальної культури, з іншого боку – показник рівня цієї загальної культури.

Провідна роль в процесі формування духовної культури особистості належить мистецтву, як одній з форм пізнання дійсності, яка забезпечує різнобічний і добродійний вплив на свідомість людини, тобто виступає як джерело пізнання, духовного збагачення і формування її світогляду. Виховний ефект мистецтва спостерігали вже стародавні греки і наполегливо вводили музику, пісню, танець, мистецтво красномовства в зміст освіти і виховання молоді. По мірі розвитку педагогічної теорії і практики роль мистецтва не тільки не зменшувалася, але, навпаки, неухильно зростала. Загальновідомо, що мистецтво у всіх своїх формах і проявах має велику силу впливу на людину. Воно не тільки пробуджує її думки, почуття, але й певним чином впливає на її моральність, ідейність, світогляд.

На думку Б. М. Неменського, "ніщо, крім мистецтва, не здатне відтворити чуттєвий досвід багатьох поколінь. Твір мистецтва може передати приниження раба чи біль старої самотності і залишитися при цьому молодою людиною теперішнього часу. Тому саме такий вплив мистецтва формує душу, збагачує людський особистий досвід велетенським досвідом людства" [7, 134].

З огляду на це, можна стверджувати, що цілеспрямоване опанування сучасною молоддю художніх творів різних видів мистецтва дозволяє змінити характер художньо-педагогічного спілкування, спрямовуючи його на докладне відображення своєї національної художньої культури в контексті культурологічних явищ світу, у розвитку творчого потенціалу учнівської молоді на основі художньої діяльності, враховуючи досягнення передового педагогічного досвіду в галузі художньо-естетичної освіти. У цьому процесі першочерговою виступає роль вчителя мистецьких дисциплін, педагогічна діяльність якого у сучасному культурно-освітньому просторі має бути за своїм змістом людинотворчою, культуровідповідною, тобто нестандартною, різноманітною та індивідуальною. Учителі цього напрямку мають реалізувати у кожній конкретній освітній ситуації весь культурний, а не тільки інформаційно-науковий ресурс учителя, його особистий творчий потенціал, бути спроможними вийти за межі власного предмета, усвідомлювати значущість фахових знань у системі культури. Набуваючи ознак унікального провідника, вчитель мистецької освіти детермінує необхідність не тільки значного професійного зростання, а й широкої художньої ерудиції, високої педагогічної майстерності. Це особливо виразно простежується у процесі впровадження інтегративної освіти. Проте, використовуючи художньо-інтегративні технології, вчитель не завжди може зайняти позицію інтегрованого викладання предмету. Тому варто, на думку Л.М. Масол, виокремити в цій технології три групи: духовно-світоглядний вид інтеграції, що здійснюється на основі спільної для всіх видів мистецтва тематизму, пов'язаного з відображенням у мистецтві різних аспектів життя; естетико-мистецтвознавчий вид інтеграції, що здійснюється на основі введення споріднених для різних видів мистецтва понять і категорій – естетичних, художньо-мовних, жанрових тощо; комплексний вид інтеграції, що передбачає одночасне поєднання декількох видів інтеграції, провідних інтеграторів із двох попередніх груп або ще й з додаванням до них інших [6, 114].

Таким чином, ефективним процес формування духовної культури сучасної молоді можна вважати у тому випадку, коли діалогова взаємодія, в основі якої концепція "діалогу культур" (М.Бахтін, В.Біблер), актуалізує особистісний розвиток і професійне становлення педагога, а основним напрямом професійної переорієнтації вчителів мистецьких дисциплін стане свідомий рух від просвітництва до здійснення життєво-творчої та культурної місії, від маніпулятивного, авторитарного викладання мистецтвознавчого змісту дисципліни до особистісно-орієнтованої, комунікативної художньої педагогіки, де мистецтво з об'єкта вивчення переходить у статус суб'єкта живого спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андреев В.И.* Педагогика / В.И. Андреев. – Казань : Центр инновационных технологий, 2000. – 608 с.
2. *Артемонова Т.* Основні духовні пріоритети студентської молоді: напрями трансформації / Т. Артемонова // Вища освіта України, №1 – 2008. – С.72-75.
3. *Бех І.Д.* Психологічні засади побудови виховного простору особистості / І.Д. Бех // Личность в едином образовательном пространстве: сборник научных статей Международного образовательного форума. Часть 1. Конференция "Философия образования личности", 2010. – 240 с.
4. *Краевский В. В.* Три измерения в педагогике / В. В. Краевский // М. Н. Скоткин и современное образование: материалы научно-практ. конф. В 2-х т. – М., 2000. – Т.1. – С.11-17.
5. *Культурологія: Навчальний посібник / Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. Ю.* – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 392 с.
6. *Масол Л.М.* Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів / Л.М. Масол. – Х.: Веста: Видавництво "Ранок", 2006. – 256 с.
7. *Неменский. Б.М.* Мудрость красоты / Б.М. Неменский. – М.: Просвещение, 1994. – 275 с.
8. *Новиков А.М.* Российское образование в новой эпохе / Парадоксы наследия, векторы развития / А.М. Новиков. – М.: Эгвес, 2000. – 272 с.
9. *Руденко В.Н.* Культурологические основы целостности содержания высшего образования : дис. ... д-ра пед. наук / В.Н. Руденко. – Ростов н/Д, 2003. – 448 с.
10. *Сластенин В.А.* Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Сластенин, Л.С. Подымова. – М. : Магистр, 1997. – 224 с.

